

KÁLVIN JÁNOS ÉLETE ÉS REFORMÁCIÓJA.

ÍRTA:
S. SZABÓ JÓZSEF.

A NAGY REFORMÁTOR SZÜLETÉSÉNEK 400 ÉVES FORDULÓJA
EMLÉKÉRE KIADTA

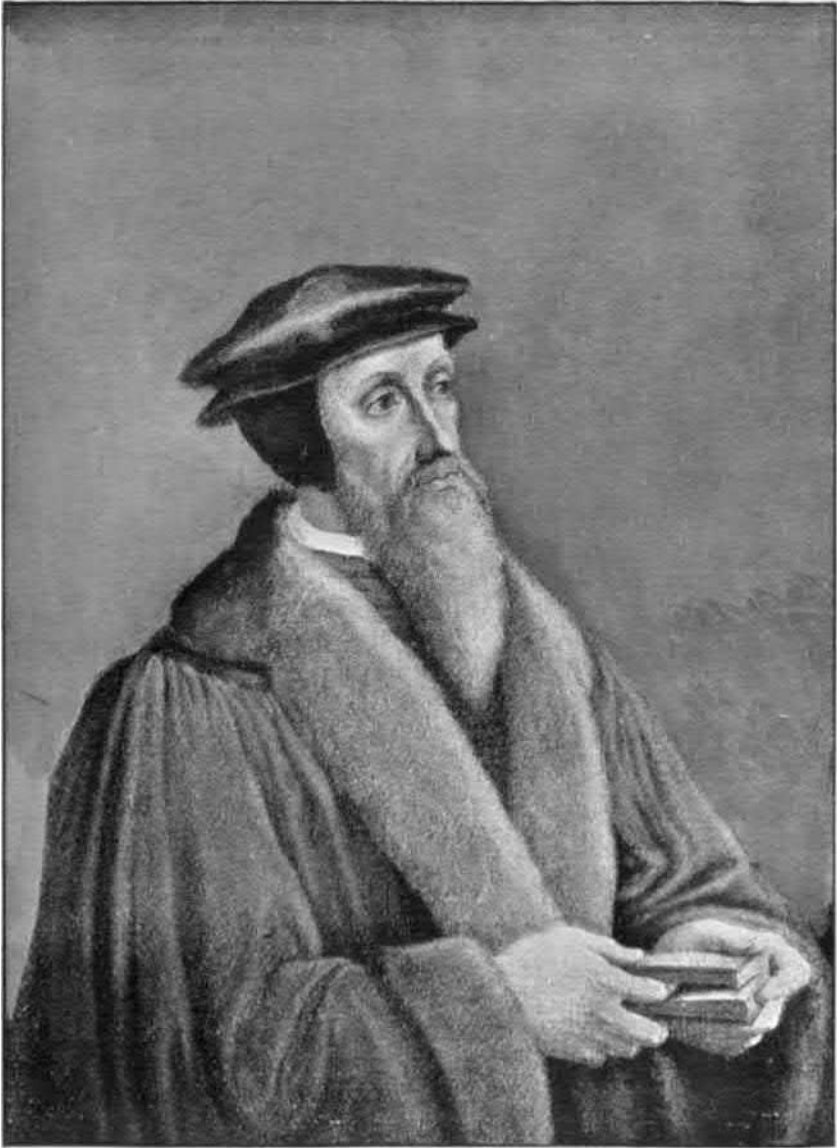
A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ EGYETEMES
KONVENTJE.

MÁSODIK KIADÁS.

DEBRECZEN
1909.

Ára 20 fillér.

MEGREDELHETŐ A
DUNÁNTÚLI REF.
EGYHÁZKERÜLET
PÜSPÖKI HIVATALÁ-
NÁL KOMÁROMBAN.

KÁLVIN JÁNOS.

KÁLVIN JÁNOS

ÉLETE ÉS REFORMÁCIÓJA.

ÍRTA.:
S. SZABÓ JÓZSEF.

A NAGY REFORMÁTOR SZÜLETÉSÉNEK 400 ÉVES FORDULÓJA
EMLÉKÉRE KIADTA

A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ EGYETEMES
KONVENTJE.

Második kiadás.

Ára 20 fillér.

DEBRECZEN, 1900.
HEGEDŰS és SÁNDOR könyvkiadóhivatala.

DEBRECZKN SZ. KIR. VÁROS KÖNYVNYOMDA-VÁLLA LATA 1909.

1909-ik esztendőben ünnepet ülnek a református keresztyének az egész föld kerekiségén. Lélekben visszaszállnak messze, messze a régi időkbe. Azokban a régi időkben, közel négyszáz esztendővel ezelőtt, az ifjak csudálatos látásokat láttak és a vének boldog álmokat álmodtak. Ragyogó világosság áradt szét a lelki országban, melyet évezredes sötétség ejtett hatalmába. Az egek megnyíltak, mint egykor István vértanú előtt, s megjelent újra tiszta fényben az *Embernek fia*. Elrablót trónját az anyaszentegyházban visszaszerzé, királyi hatalmát és dicsőségét helyreállította, s az elvesztett, drága kincset, az idvességre egyedül vezérlő evangyéliomot ismét napvilágra hozta. A maga Szendéikével ihletett, mintegy a porból támasztott férfiakat, akiből világrengető hősök lettek. A hegyeket mozgató,, igaz hit lelkesítette és sarkalta munkára őket. Rettenthetetlenül szálltak szembe a megrögzött bűnökkel, a felburjázott tévedésekkel, a testtel, a vérrel, a világ hatalmasaival. Semmisem, drága előttük, csakhogy elvégezzék a munkát, melyre őket a Gondviselés elhívta. Mint a Krisztus vitézei, az ő dicsőséges szolgálatában, az életet és a halált egyaránt megvetették.

Ott van köztük *Kálvin János* is, evangyéliomi, szent hitünk győzelmes bajnoka, református egyházunk megalapítója. Példaszerű élete, bámulatos munkássága, az igazság, melyet hirdetett, a siker, melyet elért, fényel veszi körül nevét és alakját. Úgy tekintjük őt, mint akit az Isten örök dicsőséggel koronázott meg. De a dicsőség nem az ő személyét, hanem; az ő szolgálatát illeti. Mert hiszen az ember, még ha a legnagyobb is, csak múló árnyék, törekeny cserépedény. Istennek tartozunk mindenünkkel. Tőle nyerjük ideig és örökké tartó boldogságunkat, melyben nekünk semmi részünk nincs. Ez a Kálvin tanítása.

Ehhez tartjuk magunkat most is, amidőn Kálvin születésének négyszáz esztendő fordulóját ünnepeljük, s felidézzük, emlékezetünkben az ő nagy alakját és dicsőséges életét. Nem Kálvint dicsőítjük, hanem a lelket, amely vezette s az igazságot, amelynek szolgájává szegődött. Ezt ünnepük az egész

világon; ezt ünnepeljük mi magyar reformátusok is abból az alkalomból, hogy megértük a Kálvin születésének négyszáz esztendőös fordulóját. Ha valamely nemzet fiainak, akkor különösen nekünk magyaroknak van okunk ezt ünnepelni. Mert mit jelen Kálvin neve, tanítása, alkotmánya Magyarország történetében? *Jelenti a magyar* vallást, a magyar nyelvet, a magyar szabadságot. Nekünk Kálvin reformációja nemcsak lelkiismereti szabadságot adott, hanem polgári jogainknak, sokszor halálra szánt alkotmányos életünknek és nemzeti szabadságunknak is fenntartó oszlopává lett.

Szívből köszöntjük hát a letűnt nagy évszázadot, mely, a többi jeles közt, Kálvint szülte nekünk.

1. Kálvin születése, neveltetése, megtérése.

Franciaországban, nem messze Páristól; *Noyon* városában született *Kálvin János* 1509 július 10-én. Családja előkelő származással, magas ranggal, dús vagyonnal nem dicsekedhetett. Szerény, de tisztos polgári állást foglalt el. „Engem a homályból és a szegénységből hívott elő az Úr, — írja maga Kálvin, — hogy az evangyéliom hírnökének és szolgájának tiszteletreméltó hivatalát bizza reám.“ Apjáról való nagyapja kádár mesterséget folytatott; anyjáról való nagyapja pedig mint egy kis vendéglős kezdette pályáját. Miután szorgalmával és ügyességével némi vagyonra tett szert, vendéglőjét eladta s *Noyon*ba vonúlt. Ott olyan tiszteletet vívott ki magának, hogy városi tanácsosnak is megválasztották.

Ez idő tájban vezérelte *Noyon*ba a Gondviselés Kálvinnak apját, még mint fiatal embert. Ő már elhagyta a mesterséget, kitanult és ügyvéd lett. *Gellértnek* hívták. Mint ügyvéd, eszével és kellemes modorával, csakhamar az egész város tetszését megnyerte. A papság és a nemesség őt bírta meg ügyeinek vezetésével; utóbb a *noyoni* püspöknek és a káptalannak ügyvédje és meghitt embere lett. A tanácsos szép és istenfélő leányát, a kegyes *Lefrank Johannát* választotta magának feleségül. Boldog házasságukat 4 fiúval és 2 leánnyal áldotta meg az; Isteni A mi nagy reformátorunk másodiknak született. Gyöngye testű, vézna gyermek; zárkózott természetű, komoly kedélyű, bámulatosan okos és éles elméjű.

Ez a kofán érett és túlságosan komoly gyermek édes anyja vezetése alatt szigorú vallásosságban növekedett fel. *Lefrank*

Johanna, mint korának sok hívő asszonya, vakbuzgó katolikus volt; babonás érzéssel, balga rajongással vett részt az-isténitiszteletekben, búcsúokban, körjáratokban, meg egyéb cifra szertartásokban, fényes misékben, melyek által a pápas kégyház messze eltért az apostoli egyszerűségtől és elhomályosította a Krisztus tiszta tudományát. A buzgó anya vitte magával János fiát is templomból templomba, még más városokba is. Muto-gatta neki s csókolgatta vele a szentképeket, feszületeket és ereklyéket. Odahaza s az úton, sétaközben is, imádságra oktatta; azonban, katolikus szokás szerint, ez az imádság nem Istent kreeste, hanem szűz Máriát és a szenteket hívta segítségül. Így nőtt a gyermek 12 éves koráig, amikor édes anyját elveszítette. De ekkor már lelkében a vallásos bábonasági és balvélekedés, mély, gyökeret vert.

Miután szülővárosában az alsó iskolát elvégezte; apja egy tekintélyes és előkelő úri családhoz adta. Szokás volt ez akkoriban. A gazdag, úri családoknál nevelték a szerényebb sorsú, fiúkat finomabb modorra, világ szerinti ügyességre, nagyobb műveltségre. A házi tanító ismereteiket is gazdagította. Itt nagyon megkedvelték a páratlanul szorgalmas és eszes Kálvint; úgy: annyira, hogy mikor a család fiai egy párisi kollégiumba mem tek tanulni, Kálvint is magukkal vitték. Apja papnak szánta. , ' . Párisban ismert meg Kálvin egy *Fáber Jakab* nevű tanárt. Ez a tudós, felvilágosodott és bátor ember erősen ostorozta a romái egyház visszaéléseit és francia nyelvre fordítgatta a bibs hát, hogy a nép kezébe adja. Az ő tanításai már gondol; kodóba . ejtették ' Kálvint; égy rokonának, *Olivettin Róbertnek*. unszolásai pedig rábírták, hogy az akkor tiltott bibliát olvassa és tanulmányozza. Csudálatos világosság áradt a könyvből, s nyomában mintha új ég és új föld tárult volna fel előtte! De az együgyű tudatlansághoz és vastag tévedésekhez tapadt lel-kének nehéz volt egyszerre az evangyéliom fényéhez szokni és a pápas szellemben való nevelés hatása alól menekedni. Maga mondta később: „Én a pápaság babonáihoz nagy makacsság-gal ragaszkodtam s nem könnyű volt ezen mélységes fertőből kiszabadúlnom.“ De ki kellett szabadúlnia. Az Úr így rendelte.

Párisból 1528-ban eltávozott. Apja ekkor arra határozta el-magát, hogy nagyeszű fiát a dús jövedelemmel és magas álla:- sokkal kecsegtető jogi pályára adja. így jutott Kálvin; előbb az *orleansi, azután a boürgesi* (burzsi) híres egyetemre. Itteni tanu-lása idején történt lelkében, s egész élete sorsában a nagy for-dulás.

A burzsi egyetemet és az ott tanuló deákokat akkor már lázba hozta Luther tanítása. Az evangyéliom szózatossága az egyetemi katedrákon is felhangzottak. A híres *Wolmár Menyhért* tanár lelkesedve fogadta és hirdette Jézus tiszta tudományát, melyet a középkori keresztyénség eltemetett. Wolmár megismertette Kálvint az evangyélium írásai és Pál apostol leveleivel, melyekről remek magyarázatokat tartott. Ezeknek hatása alatt Kálvint nagy erővel ragadta meg a kegyes élet vágya és vitte magával az evangyéliumi eszmék áradata. Minél többet gondolkozott rajta, annál inkább belátta, hogy — amint maga írja — „a keresztyén tudomány ama kútfejei, melyekből a mi vallásunk igazsága, Isten tiszta és törvényes tisztelete, az emberiség üdvössége csörgedezik, majdnem végkép meg voltak semmisülve; a sákramentumokkal való élés sokféleképen meg volt rontva és fertőzötve; az egyház kormányzata az utálatos és túrhetetlen zsarnokság képére volt változtatva... A világ, ahelyett, hogy Jézus Krisztust igéjében, szentségeiben, lelki áldásaiban kereste volna, képzelt ruháiban, ingeiben, lepleiben gyönyörködött s így elhanyagolta a fő dolgot a mellékes kedvéért. Hasonlóképp járt el az apostolokkal és vértanúkkal is. Ahelyett, hogy életükön gondolkodott és példájukat követte volna, minden buzgalmát arra fordította, hogy ingükön, övükön, csontjukon és más jelentéktelen maradványaikon elmélkedjék s ezeket mintegy kincses ládjába zárja.“

Ilyen gondolatok és tapasztalatok feltartóztatlanul sietteték a Kálvin megtérését. Az egyetemi ifjak és a burzsi családok körében már föl-fölzendült ajakán az evangyéliom. A hagyomány szerint sokkal nagyobb hatással prédikált, mint a barátok.

Mikor így ment előre a világosság útján, egyszer csak kapta a lesújtó hírt, hogy apja meghalt (1531). Magára maradt, egészen függetlenül. Gondolkozott, mitévő legyen? Elhatározta, hogy újra Párisba megy és tovább képzi magát az akkor alapított francia nemzeti kollégiumban. Mikor Párisba visszatért, lelkében még mindig habozott és ingadozott. Az igazságot látta, megismerte, de szívét az még tökéletesen át nem járta. Az egyház bájait és visszaéléseit orvosolni kívánta, de a római katolikus egyház épségben hagyásával. Párisban azonban még inkább meggyőződött a régi egyház romlottságáról. Belátta azt is, hogy a pápas tanokat és rendszert nem lehet többé a szentírás alapjára és az ő apostoli egyszerűsége visszavinni. Lelkiismerete nem engedte, hogy tovább habozzék; teljesen elszakadt tehát a római egyháztól és nyíltan az evangyéliom hívének vallotta magát.

Kálvin az ő irataiban több helyen megemlékezik arról, hogy milyen kemény harcot kellett neki vívnia a gyermekkori nevelés folytán lelkében meggyökerezett téves hittel. „Én — úgymond — az újítástól idegenkedtem, nagy nehezen hallgattam csak meg és kezdetben, — bevallom, — serényen és buzgón elleneálltam. Sok időbe telt, míg beláttam, hogy addig lefolyt egész életemet tudatlanságban és tévelygésben töltöttem el ... De minél alaposabb vizsgálat alá vettem magamat, lelkiismeretemet annál kegyetlenebb fájdalmak gyötörték . . Tudós és tudatlan előtt egyformán világos volt, hogy az evangéliumi fegyelmezés idegen kezekbe került; hogy a keresztyén szabadság összeomlott; végre, hogy Krisztus uralma megdőlt, mikor a pápát elsővé tették . . . Atláttam, hogy a tévedéseknek minő szemétdombján fetrengtem s mennyi mocsok és szennyfolt éktenített el! Megismertem a nyomorúságot, melybe estem, az örök halált, mely elnyeléssel fenyegetett. S ekkor, mint kötelességem parancsolta, első lépésem az volt; hogy miután előbbi életemet kárhoztatám, az Úr útjára léptem.“

Megtérése után, mint hajdan Pál apostol, ő is tüstént lelkesen kezdett prédikálni. Szállásán gyűjtötte össze a párisi evangélikusok kicsiny seregét. „Senkise hallgathatta őt már ekkor elragadtatás nélkül. Isten országának ügyét csudálatosán munkálta.“

De a pápás egyház hívei sem aludtak. Szigorú törvényeket hozattak az evangéliom hívei ellen, sőt *I. Ferenc* királyt is teljesen rájok haragították. Így állottak a dolgok, mikor 1533-ban Kálvinnak egy *Köp Miklós* nevű orvostanár barátját a párisi egyetem igazgatójává, rektorává választották. Az egyetemi évet a rektornak beszéddel kellett megnyitni a város egyik templomában. Köp Kálvint kérte meg, -mivelhog ez jobban értett hozzá, hogy beszédet írjon neki. Kálvin készségesen megírta, Köp pedig felolvasta a beszédet az egyetem tanárai, tanulóifjúsága és nagyszámú közönség előtt, mely részint álmélkodva, részint szörnyűködve hallgatta a rektor ünnepi megnyitó beszédét. Mi volt abban, hogy ilyen hatást tett!? Az evangéliom lelkes védelme; hirdetése annak, hogy Krisztus az egyetlen közbenjáró és hogy egyedül hit által igazulunk meg. A pápás egyház tábora mindebben szentségtörést látott s átkot és halált zúgott Kopra is, Kálvinra is. Az országos főtvényszék üldözőbe vette őket, mint valami gonosztevőket s 300 tallért tűzött ki fejökre. De ők, jó emberek segítségével, cl-

menekültek Parisból. Kálvin az utolsó percben csak úgy szabadulhatott meg, hogy barátai kosárban bocsátották le annak a háznak az emeletéről, amelyben tartózkodott. Szakasztott úgy járt, mint Damaskusban Pál apostol, akivel elmondhatta: „*Mindenütt nyomorgattatunk, de meg nem szorítatunk; kétségeskedünk, de nem, esünk kétségbe; üldöztetünk, de el nem hagyatunk; tiportatunk, de el nem veszünk.*“ (2. Kor. 4. 8—9.) Óh nem, nem! Isten nem hagyja el az övéit!

2. Kálvin bújdosása.

Bujdosó és vándorló lett hát Kálvin saját hazájában, mint hajdanta Illyés próféta. De reá is gondot viselt az Úr. Adott neki jó barátokat, hogy menekülő lépteit eltakargassák, őt magát házukban rejteggessék és rendelt számára egy pártfogó királynét. Ez a királyné volt *Navarra* koronás fejének a felesége, I. Ferenc testvérhúga, *Margit*, aki vonzódott a reformációhoz. Udvara *Nérak-ban* tele volt tanításaikért üldözött tudósokkal és protestánsokkal. Ott húzódott meg kis ideig Kálvin is. Később visszatért Párisba, de megint nem maradhatott ott, sőt' Franciaországban sehol, mert a reformáció elleni gyűlölet már annyira ment, hogy máglyákra hurcolták s kegyetlenül végezték ki a protestánsokat.

Kálvin ekkor *Straszburg* felé vette útját. Itt azonban nem sokáig maradt. *Bázelbe*, a szabad helvéták földjére ment át (1535) azzal a szándékkal, hogy ott csendesen elvonúlva, a tudománynak él, s főként a keresztyén vallás igazságait tanulmányozza. Ez a város már egészen reformált volt, ott nyugton lehetett és munkálkodhatott. Rögtön hozzá is látott egy nagy hittani munka megírásához. Közben átnézte és kiigazította az Olivetán Róbert francia bibliafordítását. Ez a fordítás 1535-ben meg is jelent. Kálvin írt elébe egy remek értekezést a szentírás isteni eredetéről. Nemsokára hittani munkájával is elkészült és kiadta 1536-ban ilyen címen: „*A keresztyén vallás tanítása** Huszonhat éves volt, mikor e nagy művet megírta, de becsületére válna az bármely tudományban és bölcseségben megöszült embernek. Ebben tündöklök valójában az ő bámulatraméltó tehetsége és óriási ismerete. Református, keresztyén hitünk alapigazságait adja elő benne, mégpedig úgy, hogy méltán mondhatta róla egyik életírója: „Az Isten fián kívül soha még egy ember sem

hirdette a tiszta és örökigazságot úgy, mint Kálvin.“ Ámúlva és elragadtatva olvasta e könyvet egész Európa. Az ifjú Kálvin neve egyszerre ismertté lett Franciaországon és Svájcön kívül is s a jövő nagy emberét, a reformáció zászlótartóját látták benned Egy magyar pap, *Thúri Pál* ezt a nagy tetszéssel fogadott, magasztaló verset írta munkájára:

„A szent könyvek után, miket a nagy apostolok írtak,
Ennél szebb könyvet még soha senki sem írt.“

Kálvin I. Ferenc francia királynak ajánlotta könyvét. Célja az volt vele, hogy egyfelől útmutatást adjon a protestánsoknak, másfelől kimutassa a király előtt, hogy milyen az a tudomány, mely ellen olyan dühösen fenekedtek azok az őrzöngök, akik Franciaországban tüzzel-vassal pusztították e tudomány vallóit, így akart üldözött honfitársain segíteni. Az első célt el is érte. Könyvét mohón olvasták és annak igazságait gyönyörködve szívták magokba, kiváltképen a franciák, de bizony azoknak nehéz sorsán nem sokat változtatott. A királyt folyvást ingerelték az- evangéliom hívei ellen a római vallás papjai.

Kálvin még egy próbát tett, hogy francia hitfelei iránt a királyt kedvezésre bírja. Olaszország *Ferrara* nevű városába utazott. E város uralkodó hercegének volt a felesége *Renata*, I. Ferenc király nagynénje. Nemeslelkű, magasztos gondolkozású nő, aki hajlandóságot mutatott a reformáció iránt. Palotájában több evangéliomi szellemű tudósnak adott helyet; a költőket és művészeket is pártolta. Mikor Kálvin Ferrarába érkezett, épen ott tartózkodott a hercegnő udvarában a protestáns szellemű, kitűnő, francia költő, *Marót Kelemen* is. Kálvin őt felbuzdította, hogy foglalja francia versekbe a biblia zsoltárait s így készítsen belőlük református énekeket; ezt a munkát Marót meg is kezdette.

Kálvin *Renata* hercegnő által igyekezett I. Ferencre hatni, hogy a francia protestánsok üldözésével hagyjon fel. A hercegnő szívesen fogadta; néhány hónapig, álnév, alatt udvarában élt és tanított, mégpedig nagy sikerrel. Több jeles embert térített az evangéliomhoz, magát a hercegnőt pedig annyira meghódította a reformációnak, hogy mind haláláig állhatatosan megmaradt Krisztus tiszta tudománya mellett, melyért később börtönt is szenvedett; Kálvin vele haláláig folyvást levelezett.

Kálvint a hitnyomozó barátok nagyon görbe szemmel nézték. Nem is nyugodtak addig, míg a vallással semmit sem

törődő ferrarai herceg engedelmével el nem fogatták. Szoros őrizet alatt indították útnak *Bologna* pápai városba, hogy ott majd ítélkeznek felette. Már közel járt a csapat a városhoz, mikor hirtelen fegyveresek rontottak rá és Kálvint kiszabadították. A szabadító, aki a fegyvereseket küldötte, Renata hercegnő volt.

Kálvin ellenséges városokon keresztül menekült Olaszországból. Az égbenyúló Alpések közt fekvő *Aosztában* megállapodott. Hivatása marasztotta, bár veszedelem környékezte. Oly apostoli buzgósággal és erővel prédikálta ott az evangéliomot, hogy a város népe elpártolt a pápától és a római egyháztól. Ellenségei ezt is észre vették és elüldözték onnan is a reformátort. A hálás aosztaiak emlékoszlopot emeltek tiszteletére (1541), mely mai napig megvan.

Aosztából Párisba ment Kálvin. Ott találkozott *Antal* öcsésével és *Mária* húgával. Ezekkel együtt végképen elhagyta Franciaországot, melynek igazságtalansága és kegyetlensége egészen elkésértette. „Kiűznek engem szülőhazámból, — mondá — az idegen föld felé minden lépésem könnyeimbe kerül. De ha már az igazságnak nem lehet hazája Franciaország nem lakhatom ott én sem.“ Straszbura felé tartott megint; azonban az isteni Gondviselés más útra terelte.

3. A bujdosó új hazára lel.

Az 1536-ik év július havában egy kis átu*tazó társaság érkezett *Genf*-be. Két ifjú férfi és egy nő. Egy éjjel szándékoztak csak megszállni a városban. Az idősebb férfi középtermű, „sovány, halvány arcú, fekete, hegyes szakállú. Magas homloka, eleven szemjárása, szigorú tekintete, arcának kifejező vonásai mély szellemre, emelkedett lélekre és vasjellemre mutatnak.“ Ez volt Kálvin János. Egyik leghívebb barátja, aki Olaszországot is megjárta vele, egy volt francia kanonok várt reá a városban, hogy csatlakozzék hozzá. Ez a barátja valami isteni sugallatot nyert, melytől indítatva, Kálvin megérkezése után, fölkereste Gént tüzes lelkű, reformátor! szellemű papját, *Fáról Vilmost* és tudatta vele, hogy ki szállott meg a városban. Fárel örömpesve sietett Kálvinhoz, akit már nagy művéből ismert. Boldoggá tette a gondolat, hogy e rendkívüli embert láthatja és hallhatja. Egy belső hang ezt súgta neki: „Ez az Isten embere, akit te kívánsz!“ A hogy személyesen is megismerte és beszélt vele, mindjárt kérte, hogy maradjon *Genf*-ben és fejezze be a város

megkezdett reformálását. Kálvin vonakodott: Nem azért jött — mondá — Genfbe; csak épen átutazik rajta testvéreivel; csendet, nyugalmat kíván; tanulmányainak akar élni. De Fárel tovább esengett neki s mikor látta, hogy kérelme és sürgetése hiábavaló, heves szavakra fakadt és megrázó hangon dörögte: „A mindenható Isten nevében mondom neked, hogy ha nem engedsz az ő hívásának, nem fogja megáldani szándéodat. Isten átka száll nyugalmadra és tanulmányaidra, ha ily nagy szükségben hátrálsz és segítségedet megvonod!” Kálvin e szavakra megrendült. Úgy érezte, mintha csak Isten az égből a maga rettenetes karjával ragadta volna meg. Nem rugódzott tovább az ösztön ellen, hanem nyugodtan hagyta magát Isten kezétől kormányoztatni. Többé nem a magáé volt, hanem az Istené. Genfben maradt.

Genf kicsiny pont volt akkor a föld kerekiségén, alig 14 ezer lakossal, de független, szabad köztársaság, mely maga kormányozta önmagát. Egy római katolikus püspök is lakott benne, aki azonban 1535 óta elvesztette hatalmát és ott is hagyta a várost. A reformáció ekkor, kivált Fárel buzgólkodása következtében, diadalt aratott. Egy szívvel-lélekkel kimondották: „A pápista vallást ezennel eltöröljük és elfogadjuk a reformált vallást, melynek alapja az evangéliom“. Ettől kezdve a 3 toronyú, hatalmas Szent-Péter-templomban, valamint a város többi templomában is szakadatlanul a Jézus tiszta tudományát hirdették a lelkes papok.

Ám Genfben a reformáció csak külsőképen ment végbe és nem nyugodott szilárd alapon. Kívülről is, belőlről is sok veszedelem fenyegette. A francia király, de főként a szavoyai herceg minden áron véget akartak vetni a kis köztársaságnak és benne a reformációnak. Törekvéseiket azonban a genfi hazafias párt megghiúsította. De a győzelem elbizakodottakká tette a párt embereit. Gonosz életre adták magokat. Azt gondolták, hogy a reformáció őket felszabadította minden korlát és minden törvény alól. Éltek tehát kényök-kedvök szerint, követték bűnös vágyaikat; ezért *libertinusoknak*, vagyis szabadosoknak nevezték el őket. Rossz példájuk sokakat vétékbe vitt. A lakosok közt mindenféle bűn felburjánzott: paráználkodás, kártyázás, fényűzés, dobozás, trágár nótázás, mértéktelen és szemérmelen tánc, s mindezek nyomában a hitetlenség, az Istennek, a templomnak, a vallásnak föl sem vevése, sőt kigúnyolása és pellengérré állítása.

Ilyen népet kellett Kálvinnak reformálni, istenfélővé, erkölcsössé tenni. Itt szelíd bánásmóddal többé boldogulni nem lehetett, mert a szelidséget a gonoszok kikacagták. Ostort kellett ragadnia, mint hajdan az Úrnak Jeruzsálemben. Ezért volt Kálvin kemény szíve és vasszigorúsága, mellyel Genfet reformálta.

Eleinte a templomban a szentírást magyarázta a népnek, majd az elhanyagolt vallásoktatásra is kiterjesztette gondját, végül mint prédikátor lépett fel olyan nagy hatással, hogy mihamar lelkésznek választották meg. Fárellen és többi paptársaival tüstént elkeseredett harcot indított a bűnök ellen. A puritán erkölcsök vallása, az ő apostoli egyház tisztasága lebegett szeme előtt. Azt akarta, hogy ne olyan külső valami legyen a reformáció, mint az új ruha, hanem hogy egész belsejében átalakítsa, istenfiúságra vezesse az embert; hogy valódi, élő keresztyén legyen belőle, tele hittel és szeretettel; hogy szívében folytonosan munkálkodjék Krisztus által az Isten, a kötelesség rendületlen érzetében és a parancsai előtt való föltétien meghódolásban.

Nagy munkáját azzal kezdte, hogy egy *kátét* készített a vallásoktatásra; ezenkívül írt egy rövid *hitvallást*, melyre minden genfi polgárnak meg kellett esküdni. Azután hozzálátott az erkölcs-telenségnek gyökeres kiirtásához. Egyházi tanácsot alakított, amely a városi tanáccsal egyetértve, szigorúan gyakorolta az egyházi fegyelmet, úgy, ahogy arra Urunk Jézus Krisztus útásította az apostolokat. (Mát. 18. 15—17.) A cégéres bűnöst az: egyházi tanács először megintette; ha ez nem használt, nyilvános bűnbánatot kívánt tőle s ha ekkor sem hagyta el bűnét, előbb az úrvacsorától tiltotta el, majd az egyházból is kirekesztette.

A vétkes Genf megrémült, érezve a Kálvin vasvesszejét. Kis ideig meglapúltak a libertinusok, de aztán, kígyó módjára, ismét emelgetni kezdték fejüket. Társakat kerestek s találtak is. A sötét bűn az esztelen rajongással szövetkezett, hogy visszanyerje uralmát. Már régebben állott elő egy tévelygő felekezet. A reformációt kísérte, mint fényt az árnyék. A felekezet hívei magokat *anabaptistáknak*, vagy *újrakeresztelőknek* nevezték. Azt tanították, hogy a gyermekkeresztelés helytelen, tehát, akiket csecsemő korukban kereszteltek, azokat újra meg kell keresztelni; ezután pedig csak a felnőtteket szabad a keresztség áldásaiban részesíteni. De ha csak ezt hirdették volna! Veszedelmes, forradalmi eszmékkal, oktalan gondolatokkal akarták a társadalmat nem átalakítani, hanem valósággal felforgatni. A Krisztus

ezer esztendő, földi országa után epekedtek; kimondták a vagyonközösséget, a soknejűséget. Eszeveszett módon uralkodtak, ahol hatalomra tettek szert. Genfben is megjelentek prófétáik. A libertinusoknak épen kapóra jöttek. Feltűzelték őket Kálvin ellen, aki azonban nem ijedt meg tőlük. Vitatkozásra hívta a prófétákat és fényes győzelmet aratott rajtuk. Erre a tanács kiűzte a városból a zavargókat.

A libertinusok azonban nem nyugodtak. Lassan-lassan föl-izgatták Kálvin és prédikátortársai ellen a polgárságot. Az 1538-iki tisztújításon a városi tanácsban is többségre jutottak. Ekként a hatalmat kezökbe kaparítva, azt akarták, hogy az egyházban is ők parancsoljanak. Többek közt azt a rendeletet adták ki a városi tanács nevében, hogy a papok ostyával osszák az úrvacsorát, holott Kálvin és társai, az evangéliom tanítása szerint, a kenyeret fogadták el Krisztus testének jegyül. Nem engedelmeskedtek tehát. Erre a tanács megtiltotta nekik, hogy az épen következő Húsvét vasárnapján a szószékbe lépjenek. A libertinusok örömben úsztak. A Húsvétra virradó egész éjszakát iszonyú kicsapongás közt dorbézolták át. A nagy ünnepre kelve egész Genf lázasan várta, hogy mit csinál Kálvin? Mikor a harangok megkondúltak, tódult a nép a Szent Péter templomba. Vájjon merészel-e a reformátor ott megjelenni és a szószékre lépni? ... Hát merészelt. Jött nyugodtan s fölment a katedrába rettenthetetlenül. Kezdett beszélni, mint hajdan az Ūr: „*oh hitetlen és elfajult nemzetség! vájjon meddig leszek veletek, meddig szenvedlek titeket!?*“ (Máté 17. 17.) És folytatta kemény feddéssel, komoly dorgálással a bűnös dőzsölésért, istentelen mulatozásért. Végre kinyilvánította, hogy nem oszt a népnek úrvacsorát, mert érdemlenné tette magát reá.

Micsoda felfordulás támadt erre ott az Ūr szent házában! A libertinusok zajongva ugráltak fel s rohantak a szószék felé, hogy nyomban felkoncolják Kálvint. S ő állott szilárdan, mint szikla a zúgó habok között. Utoljára is elszánt barátai vitték ki a dühöngő tömeg közül. Épen így járt Fárel is egy másik templomban. Másnap a tanács a lelkészeket hivatalukból letette és a városból számkivetette. „Nagyón jól van! — mondá Kálvin, mikor az ítéletről értesült. — Inkább kell engednünk Istennek, mint az embereknek. Ha embereknek szolgáltam volna, bizony most boldogtalan volnék, de mily jó, hogy annak engedelmeskedtem, aki, sohasem vonja meg az ő szolgáitól a nekik ígért jutalmat“. És nyugodtan vette kezébe újra a vándorbotot.

4. Számkivetve.

Kitaszítva a nagy világba, egyedüli oltalma és menedéke volt Kálvinnak az Uristen. Az ő szava csendült meg lelkében: „*Ne félj, csak higgy! Elég neked az én kegyelemem!*“ Az Isten kegyelmében való föltétien bizodalom s e kegyelemnek mindenre elégséges volta töltötte be egészen a lelkét. Ez a kegyelem vezette most is, mintegy kézen fogva, számkivetésében.

A csendes *Bázel* felé irányította lépteit. Megint arra gondolt, hogy ott elvonulva, a tudománynak szenteli életét. Egy jó barátjánál, *Grineusz Simon* egyetemi tanárnál szállt meg. Grineusz hajdanában hazánkban, Budán tanított, de a reformációhoz való pártolása miatt innen kiűzték. Bázelben nem sokáig maradt Kálvin; áthívták onnan *Straszburgba*, ahol megjelenése nagy örömet keltett. A városi tanács tanárrá tette; az ott nagy számban lakó franciák pedig papjokká választották.

Ismét tér nyílt tehát reiformátori munkássága előtt. Hozzá is látott teljes erővel. Tanított, prédikált, az egyházat ép úgy szervezte s ép olyan szigorú fegyelem alatt tartotta, mint Géniben. Tanításai oly híresek voltak, hogy messze földről sereglettek hallgatására az akkor alapított straszburgi főiskolába. Győzelmes vitatkozásokban mérkőzött meg az evangyéliomi igazságok támadóival. Ezekben a vitatkozásokban tűnt ki legjobban éles esze, bámulatos tudománya és óriási emlékező tehetsége. Hogy saját nyelvén énekeket adjon a nép ajakára, maga is kezdte franciára fordítgatni a zsoltárokat, a 25-iket, 46-ikat, 91-iket, 138-ikat. És szorongaltatásaik között buzgón énekelték Kálvinnal a straszburgi hívek:

„Az Isten a mi reménységünk,
Áludón reánk tör ellenségünk.
Minden háborúságinkban
Megtart erős hatalmában.
Azért a mi szívünk nem félne,
Ha az egész föld megrendülne.
És a hegyek a tengernek
Közapibe bedülnének.”

(46. zsolt. 1. v.)

Straszburgból Kálvin több olyan gyűlésre ment el, melyben arról tanácskoztak, hogy miképen lehetne a reformációt a római egyházzal összeegyeztetni és az egyházszakadást elkerülni. Ezeken a gyűléseken ismerkedett meg és kötött belső barát-

súgót *Melanchton Fileppél*, aki Luther Mártonnak volt a reformációban legnagyobb segítőtársa. Melanchtonra oly hatást tett Kálvin, hogy több dologban inkább neki, mint Luthernek adott igazat s különösen az úrvacsoráról való tanítását egészen elfogadta. Ezért aztán titkos kálvinistának is nevezték és sokszor bántották a szigorú lutheránusok. Annyi bizonyos, hogy Melanchtonnak része van a kálvini hitnézet elterjedésében. Igazán meg-

MELANCHTON FILEP.

ható, hogy mennyire ragaszkodott ez a nagy ember Kálvinhoz, aki „az ő ércskeménységűnek látszó keblében nagyon is meleg szívet hordott“. Ezzel hódított magának híveket, barátokat, akik készek voltak érte tűzbe, vízbe menni. Melanchton keserű óráiban gyakran sóhajtott fel ekképen: „Óh bárcsak fáradt fejemet Kálvin keblére hajthatnám le és olt halhatnék meg!“

Kálvin szerető szíve nagyon érezte a magános élet örömtelen voltát s élettárs után vágyakozott. A gondos háziasszonyra,

odaadó, szelíd, jó feleségre annyival nagyobb szüksége volt, mert gyakran betegeskedett; emellett anyagi zavarokkal küzdött. Ennek leginkább az volt az oka, hogy utolsó fillérét is odaadta szűkölködő hitrokonainak. Sokat szenvedett türelmetlen, szenvedélyes természete miatt is, s kellett neki a lágyan simogató kéz, az édesen, szelíden csillapító szó. Mindezt föltaálta egy kegyes, műveit és szép fiatal özvegyasszonyban, *Büre Idában*, akiben — az ő kívánsága szerint — a szemérmesség és erényesség egyszerűséggel, takarékossgal és szerénységgel párosult. Vele kötött boldog házasságát egy gyermekkel áldotta meg a Gondviselés, aki azonban korán elhalt.

Mialatt Kálvin Straszburgban folytatta reformátori munkásságát, azalatt az erőskezü kormányzótól megfosztott Genfben felbomlott a jó rend. Újra felütötte fejét a romlottság és pártoskodás. A hitetlenség annyira elharapózott, hogy némelyek az istenitiszteleket is feleslegesnek tartották.

Sanda szemmel nézték a lábra kapott zavart és fejtelenséget a pápa emberei, ezek közt különösen Genf elúzótt püspöke, aki elérkezettnek hitte az időt arra, hogy a várost ismét hatalmába kerítse és a római egyházba visszatérítse. Nehány genfi polgárt el is csábított. Ezekkel és több katolikus püspökkel aztán abban állapodott meg, hogy egy visszaédesgető, mézes-mázos levelet írnak a genfiékhöz. Ezt a levelet egy francia hírneves püspök, a simanyelvü és tollú *Szadolel Jakab* bibornok meg is írta. De vigyázott ám Kálvin is! Azért, hogy kiúzótt Genfből, az ottani gyülekezetei továbbra is atyai szeretettel ölelte keblére. Ügy gondolkozott, hogy midőn őt Isten annak élére állította, egyúttal örök hűségre is kötelezte iránta. Mikor olvasta a Szadolel levelét, mert Genfből elküldték neki: elfelejtett minden méltatlanságot és tüstént egy hatalmas feleletet írt rá. Erre mondta *Luther*: „Ennek aztán már van keze, lába. Hála legyen Istennek, hogy vannak még oly férfiak, akik a pápaságnak megadják a végső döfést s amit én az Antikrisztus ellen kezdettem, azt, Isten segedelmével, véghez fogják vinni“. A Kálvin levelének olyan hatása volt, hogy Genfben a római katolikus papság minden törekvése kárba veszett.

Ettől kezdve a jobb érzelmű polgárok kezdték Kálvint visszahívogatni. Mind jobban-jobban belátták, hogy egyedül ő tud ura lenni a felfordútt városnak. A nép egyre hangosabban sürgette: „Kálvin, az igaz lelkű, tudós férfiú legyen közöttünk Isten igéjének hirdetője!“ A tanács végre kimondta ünnepléses

SZEGEDI KIS ISTVÁN.

visszahívását. Kálvin, hosszas tusakodás után, engedett. 1541 szept. 13-án érkezett Genfbe. Bevonulása valóságos diadalmenet volt. Állami dísz-követ lovagolt előtte. Jobbról-balról ezrével zajlott körülte a nép és kitörő örömmel üdvözölte. A köztársaság tanácsa a legnagyobb-tisztelettel fogadta.

5. Genf apostola.

Visszatérése után Kálvint a genfiek egy kis ideig valósággal tenyerükön hordták. A tanács és a nép versenyezve járt kedvében. A csendes Kanonok utcában, közel a Szent Péter templomhoz, nagy kert mellett, csinos lakást rendeztek be számára. Gondoskodtak tisztességes ruházatáról és fizetéséről. Kálvin nem kívánt sokat. Megelégedett a legegyszerűbb ruházattal, eledelekkel és bútorokkal, de rajta és körülötte mindennek ragyogni kellett a tisztaságtól. Ruháján nem látszott soha egy folt, egy pecsét. Fizetése egy részét a szegényekre, leginkább üldözött, francia hitrokonaira költötte. Ezeket nagy számban fogadta be a városba s tartotta még saját lakásában is. Antal és Mária testvéreit családjukkal együtt magához vette. A nemes szív, a nagy lélek vezette ezen tetteiben.

Első dolga volt, hogy a rendet helyreállítsa, a hit- és erkölcsi életet felújítsa. E végből szigorú egyházi rendszabályokat készített s azokat, hosszas küzdelem után, a városi tanácsal is elfogadtatta. Így jött létre a *genfi református egyházalkotmány*, amely alapja lett valamennyi református egyházalkotmánynak.

Kálvin azt hirdette, hogy az egyház független az államtól, a világi uralomtól, de mind a kettőt Isten szent akaratának kell igazgatni s mind a kettőnek, egymást kölcsönösen támogatva, arra kell törekedni, hogy Isten országát e földön megvalósítsák. Az egyházi fegyelmet, igazságszolgáltatást és a jó rendre való felvigyázást a papoknak nem magokban, mint a katolikusoknál, hanem a gyülekezettel egyetemben kell gyakorolni, még pedig szigorúan, de szeretettel is, a végből, hogy a bűnös megjobbuljon. Csakis a megátalkodott gonoszokat kell kizárni végképen a hívők társaságából, hogy valahogy meg ne rontsák a tiszta és egészséges tagokat. A gyülekezet felette van az uralkodóknak, egyházi és világi előljáróknak egyaránt. Az egyház valamennyi tisztviselőjét a gyülekezet választja. A tisztviselők, ezek közt a papok is, mind egyenlők; nincs köztük se

nagyobb, se kisebb; épen ilyen egyenlőség van a hívek és a gyülekezetek között is. Az egyházban semminemű személy, vagy testület uralmának nincs helye.

Kálvin az egyházban négy hivatalt állított fel, úgymint a lelkipásztorokét, a tanítókét, a presbyterekét, akik a lelkészekkel együtt a presbytériumot, vagy konzisztóriumot alkották és végül a diakónusokét, akik a szegényekről, nyomorútlakról, betegekről és árvákról gondoskodtak.

Kálvin egyházi törvényei az élet minden körülményére kiterjeszkedtek és szigorúan megszabták nemcsak a hétköznapi és ünnepi isteniszteleteknek, meg a szertartásoknak a rendjét, hanem még azt is, hogy miképen öltözködjének és vígadozzanak a református hívek. Tiltva volt a drága ékszereknek, bársony-, selyemruháknak a viselése; a telhetetlen lakmározás, költséges vendégeskedés; az illetlen tánc és szidalmazó beszéd. Bizony nem egyszer kemény fenyítéket róttak arra, aki Isten, nevét hiába vette ajakára, vagy .pazarul öltözködött, vagy, különösen bűnbánati héten, táncolni merészelt.

El lehet képzelni, hogy ez a szigorú rend és fegyelem nem igen tetszett a kicsapongó és zabolátlan szabadosoknak. Zúgtak, forrongtak és szították az elégtelenséget. Kálvint folytonosan gúnyolták, még kutyáikat is nevéről nevezték; később pedig lázadásban törtek ki ellene, úgyszólván élete is többször veszélyben forgott. Egyszer egy előkelő, gazdag. és tekintélyes ember, városi tanácsnok, a libertinusok egyik feje, akit a reformátor bűnös ’életéért megfedett, tüzelte fel ellene a könnyen izgatható népet, amely útját állta, mikor a városi tanácsba akart menni. Dühös kifakadásokkal és iszonyú lármával rontottak reá. Ökleiket emelgették, sőt fegyvert ragadtak ellene és vérét szomjazva kiabálták, hogy most meg kell halnia! Kálvin rendületlen nyugalommal, halálmegvetéssel állott meg a dühös tömeg között és így kiáltott: „Épen azért jöttem ide, hogy feláldozzam magamat. Ha vért szomjúhoztok, im itt vagyok, ontátok véremet!“ És ez a csudálatos bátorság a népet egyszerre kijózanította és lefegyverezte. Mindenki elhallgatott és tisztelettel nyitott utat a reformátornak, aki nyugodtan lépett be a tanácsházba. Itt hasonló támadásnak volt kitéve, de szellemével és rettenthetetlenségével itt is győzött. „Ha kívánjátok, — mondá az .ellene agyarkodóknak, — kész vagyok újra számkivetésbe menni. Hiszitek-e, hogy meg lehet menteni. Genfét az evangéliom nélkül? Emlékezzetek csak vissza azokra az állapotokra,

melyek visszahívásom előtt voltak közöttetek! Űzzetek el ismét és éljeteztek akként!“ De nem Űzték el. Pironkodva hajlottak meg elötte.

Ez csak egy eset a sok közül arra nézve, hogy Kálvin soha nem ingadozott, félelmet nem ismert. Nem volt földi erő. hatalom és csapás, mely visszajeszthette és útjáról eltántorít- ' ' háttá volna. Mert Istenben bízott; ő volt erős kővára. hiába zengedezte törhetetlen hittel a gyönyörű zsoltárt:

„Akik bíznak az Úristenben,
Nagy hiedelemmel,
Azok nem' vesznek el
Semminemű veszedelemben,
Mint a Sión hegye, megállnak,
Nem ingadoznak.”

(125. zsolt. 1. v.)

Óh pedig sok baj és fájdalom kínozza és kísértgette a nagy reformátort! Nemcsak a naponkénti méltatlan gúny és rágalom sebezte szívét, hanem a testébe adott tövis is háborgatta; az Űr is erős próbára tette, mikor 9 évi boldog házasság után szerető feleségét elvette. Keservesen kiáltott ekkor fel: „Elvesztettem életem hű társát, aki engem soha el nem hagyott volna, sem számkivetésben, sem nyomorban, sem halálban. Édes, hű segítőtársam volt ő nekem; érettem minden önfeláldozásra kész. Elalélnék, ha minden erőmet össze nem szedném, hogy fájdalomamat legyőzzem“. De legyőzte a mély bánatot Isten segédelmével és bámulatos lelki erejével s tovább dolgozott a re-' formáció nagy munkáján.

A libertinusok még ezután is többször próbát' tettek megbuktatására. Nem riadtak vissza a legrútább rágalmaktól, a durva erőszaktól és titkos összeesküvésektől sem. Az ő gyű-' lölködő szívok és szennyes leikök illette Kálvint a legborzasztóbb vádakkal, melyekkel aztán telekürtölték a világot¹ az ő ellenségei. Tizennégy esztendeig tartott Kálvin és a libertinusok között az ádáz küzdelem, valóságos élet-halál harc, melyben Kálvin is kérlelhetetlenül csatázott ellenfeivel. Csak így vihette' keresztül a tiszta reformációt. Egy ízben a libertinusok több főemberét, cégéres bűneik miatt, eltiltotta a presbyterium az úrasztalától. Ezek a városi tanácshoz folyamodtak, amely megengedte nekik, hogy az úrvacsorával éljenek. Hiába tiltakozott Kálvin a jogtalan beavatkozás ellen. A libertinusok, a tanács végzése értelmében, betolakodtak a templomba és beültek az első székekbe. Az egész gyülekezet visszafojtott lélegzettel leste,

mi lesz most? Kálvin szép nyugodtan, minden felindulás nélkül prédikált. Nem szólt a dologról egész a beszéd végéig, de ekkor határozottan kinyilvánította, hogy azok, akiket a presbyterium eltiltott az úrasztalától, ne próbáljanak ahhoz járulni, mert — úgymond — „történjék bármi, inkább meghalunk, mintsem a Mester utasításaitól eltérve, méltatlanoknak adjuk a szent jegyeit“. A libertinusok azonban nagy elbizakodva csak azért is odamentek a szent asztalhoz. Ekkor Kálvin, kezeivel a szent jegyeket eltakarva, halálra szántan dörögte füleikbe: „Kezeimet elvághatjátok, tagjaimat széthúzhatjátok, de arra, hogy nektek, istenteleneknek, ezen szent jegyeket odanyújtsam, soha semmi erővel nem fogtok kényszeríteni!“ A libertinusok megrettenve hallgatták s azután szégyenülten távoztak a templomból. A tanács is magába szállt és felhagyott a kényszerítéssel.

A libertinusok ellen Kálvin nemcsak erkölcstelen életmódjuk, hanem veszedelmes tanításaik miatt is küzdött. Ezek az emberek tagadták a személyes Isten létezését, a biblia isteni eredetét, a túlvilág! életet, a jó és rossz közt való különbséget; elvetették a törvényes házasságot és a birtokot közösnek vallották. Kapva-kaptak mindenkin, aki csak tanításával a Kálvin reformációja ellen támadt. Így lógták pártját egy spanyol orvosnak, a szentháromságot tagadó és káromló *Szervét Mihálynak*. — Ez a Szervét tudós ember volt, de nagyra-vágyása és nyugtalan elméje elragadta. A szentháromság megtagadása mellett néhány olyan tant is hirdetett, mely egyezett a libertinusokéval és az anabaptistákéval. Előbb a németek közt akart zavart támasztani. Szidta Luthert, de különösen Melanchtont, akit az ördög fiának és Sátánnak nevezett. Miután ott elítélték, Franciaországba menekült s onnan Kálvint támadta és szidalmazta minden kigondolható módon. Egy város lakosságát magaviseletével és tanításával annyira maga ellen ingerelt, hogy annak hatósága őt halálra ítélte. Azonban a börtönből sikerült neki Genfbe szöknie. Fennen hangoztatta, hogy majd kifizeti ő Kálvint onnan! Alig ért azonban oda, elfogták és börtönbe vetették. Kevéssel előbb lön az anabaptisták miatt egy virágzó német városnak borzasztó pusztulása. Ennek a sorsa rémítette a genfieket; ezért Szervétet halálra ítélték és máglyán elevenen égették meg. Efféle türelmetlenség és kegyetlenség abban a korban általános volt és helyeslésre talált. Oh bárcsak Kálvin ebben a dologban is felülemelkedett volna az ő korának hibás felfogásán és megakadályozta volna

ezt a gyászos eseményt, melyből ellenségei mindjárt akkor és azóta mind e mai napig fegyvert kovácsolnak ellene!

A libertinusokkal folytatott, szinte emberfeletti küzdelem közepette Kálvin bámúlatos erővel munkálkodott a genfi reformáció megszilárdításán. A tanításon és lelkipásztori gondozáson kívül óriási irodalmi munkásságot fejtett ki. Egész könyvtárra menő, 59 nagy kötetből álló hitvitázó iratot, tudományos értekezést, bibliamagyarázatot és prédikációt írt. Ez utóbbiak

BÉZA TÓDOR.

közül még több, mint 2 ezer hever kiadatlanul kéziratban a genfi könyvtárban. Genfben Kálvin mintegy 30 könyvsajlót állított fel. Ezek aztán csakúgy ontották mindenfelé úgy az ő, mint mások evangyéliumi iratait.

Kiváló gondot fordított az isteniszteletre s ebben a lélekemelő, gyülekezeti éneklésre, melyet a katolikus egyház elhanyagolt. A templomból kirekesztett minden látványosságot,

ceremóniát, oltárt, képet s külső, gépies cselekvést. Isten házat a lélekben és igazságban való imádás helyévé tette. A latin énekek helyett nemzeti nyelvű zsoltárokat adott a nép szájába. A Marót fordításait könyvben bocsátotta közre/ Nagyon megkedvelték a hívek. Amelyeket Marót le nem fordított, azokat *Béza Tódor* foglalta versekbe. Ez a költői hajlamú és nagy tudományú férfiú, Párisból menekülve, 1548-ban érkezett Genfbe. Kálvin, fölsimervén benne az Istentől neki küldött segítséget, legbelsőbb barátságára méltatta. Béza lelkes tanításával, tudós könyveivel és vitairataival igen nagy hasznára vált a genfi reformációnak. Kálvin őt állította az 1559-ben szervezett genfi főiskola élére, hová minden országból — így hazánk-ból is — tömegesen tódult a felvilágosult és tudományszomjas ifjúság. Kálvin általában nagyrabecsülte az iskolákat, melyeket az isteni tudomány kincses házainak nevezett.

A Marót és Béza zsoltárverseire Kálvin először két genfi kántorral készítettett dallamokat, melyeket később átdolgozott két hírneves francia zeneszerző. Ezeknek jobbított dallamai nyomán énekeljük ma is a zsoltárokat. Ezek a szívhez szóló, zengzetes zsoltárok hathatós eszközei lettek a reformációnak s ezeket meg ezeket vonzottak a tiszta evangéliomhoz.

Kálvin pihenést nem ismerő munkássága által Genf lassanként megújhdott. Ellenségei, látván a felséges eredményeket, elnémultak, megbódoltak. „*A keresztyén köztársaság*“, mely néven nevezte Genfet, az egész világ bámulatát felköltötte. . Senkise fordult ott meg anélkül, hogy a legnagyobb magasztalással, sőt elragadtatással .ne nyilatkozott volna a látottakról. és hallottakról.

Genf Kálvin kezei alatt valósággal „protestáns Róma lett, melyre a világ szemei irányultak.“ Vették észre a föld urai is, hogy Kálvin és a kis Genf nagyobb hatalom önáluk. A vakbuzgó *II. Fülöp*, spanyol király és apósa *II. Henrik*, francia király (I. Ferenc fia) együttesen haddal készültek szétrombolni az „eretnek fészket.“ De e szándékot a Gondviselés megghiúsította. Majd a libertinusokkal összejátszva, a szavoyai herceg, spanyol király és a pápa szövetkeztek Genf ellen. Kálvin ébersége és a polgárok hősi összetartása ezt a veszélyt is elhárította (1555), s a nép buzgó örömmel adott hálát „Genf védő urának, az erős Istennek, aki nem alszik és nem szunnyadozik soha.“

6. Kálvin hatása külső országokban.

Kálvin nem egyedül Genfé volt; reformátort munkássága nemcsak erre az egy városra terjedt ki. Genfben csak mintát adott arra nézve, milyennek kell lenni egy valódi keresztyén államnak és egyháznak. E minta szerint Európa legtöbb országában igyekezett meghonosítani a reformációt.

Menni nem igen ment Genfből külső országokba, de annál többet írt mindenfelé. Rengeteg sok levél maradt fenn tőle, amelyet összegyűjtögettek és több, nagy kötetben adtak ki. Pedig még egy csomó levele bizonyára el is kallódott. Leveleiből látjuk, hogy ő összeköttetésben volt hatalmas királyokkal, fejedelmekkel, hercegekkel, városi tanácsokkal épenúgy, mint egyszerű tudósokkal, iskolamesterekkel és prédikátorokkal. Buzdított, tanácsolt, útasított, küldözgette szerteszét írásmagyarazatait és reformátort iratait. Hozzáfordultak az egyes országok és városok uralkodói, kormányzói és reformátorai, mikor a hitjavítást megvalósítani s az evangyéliomi egyházat megalapítani és szervezni akarták.

Így történt a reformáció és a református egyház megalakulása, az ő egyenes hatása alatt, tanítványai és barátjai útján *Angolországban, Skótországban, Hollandiában és Lengyelországban*, ahol csakhamar ezrek, sőt milliók csatlakoztak hozzá. Az angol király VI. *Eduárd* örömmel vette iratait, és leveleit. Kálvin egyszer ezeket írta neki: „Királynak lenni igen szép, de keresztyénnek s a Krisztus országában hü alattvalónak lenni még sokkal szebb és véghetetlenül magasztosabb“. *II. Zsigmond Ágost* lengyel király is nagyon megkedvelte tanítását. Híres főművét hetenként többször kellett előtte olvasni és magyarázni.

El is terjedt ezekben az országokban a Kálvin-féle reformáció, sőt Hollandia és Skótország a genfi minta szerint fejlesztette ki úgy egyházi, mint polgári alkotmányát. Hollandia, Angol- és Skótország mind e mai napig legerősebb várai a kálvinistaságnak, ahol király és nép boldog egyetértésben vallják a Kálvintól megtisztított vallást. Angol- és Skótországban mintegy 37 millió, Hollandiában 3 millió manapság a református hívek száma. Lengyelországban azonban a sok üldözés és egyenetlenkedés miatt annyira elfogytak, hogy alig vannak néhány ezeren.

Angol- és Skótországból Kálvin hü követői a tiszta vagy puritán reformátusok Északamerikába vándorolván, evangyéliumi

hitükhöz és alkotmányukhoz ott is szilárdul ragaszkodtak s azt tovább terjesztették. Ők alapították meg, Kálvin elvei szerint, az északamerikai egyesült államszövetséget. Ma az *északamerikai egyesült államokban* és *Kanadában* az összes kálvinista felekezetek híveinek száma körülbelül 66 millió. Ezek közt kivándorolt magyar véreink is mind több-több református gyülekezetei alkotnak és tartanak fenn. Az északamerikaiak, valamint az angolok és hollandusok gyarmataikon az egész föld kerekéségén elterjesz-

tették a református vallást. A tiszta evangéliom számára ekként meghódítottak serege Délafrikában, Ázsiában és Ausztráliában meghaladja a 15 milliót.

Igen erős hatást tett Kálvin szülőhazájára *Franciaországra*. „Személyesen és levél útján folytonos összeköttetésben volt az alakuló francia református gyülekezetekkel; küldött nekik derék prédikátorokat; vigasztalta, bátorította őket; nagy tekintélyénél, tudományánál és bölcseségénél fogva a francia református egy-

ház vezetője és rendezője lett“. A francia református gyülekezetek teljesen az ő hitelvei és egyházi alkotmánya szerint szervekedtek s azon állanak, a rettenetes üldözések közt megfogyva bár, de törve nem, mind e napig. A francia kálvinisták, vagy *hugenották* mintegy 650 ezren vannak, de e maroknyi kálvinistaság szellemével, erejével és hitével méltán számot tesz és mint erjesztő kovász működik a nagy katolikus Franciaországban.

Azonban Genf legközelebbi és legszorosabb viszonyban a *svájci* vagy *helvét városokkal* és azoknak szabad köztársaságaival volt. Ezek érezték tehát legközvetlenebbül a Kálvin reformációjának üdvös voltát. Eleinte a dicső zürichi reformátort, *Zwinglit* követték, de később mindenestől Kálvinhoz állottak. Különös érdemet szerzett e részben *Buliinger Henrik*, Zwingli utódja Zürichben. Apostoli jellemű, nagytudományú, szelidlelkű prédikátor, .hittudós és szentírásmagyarázó; Zwingli, Kálvin és Béza mellett a helvét reformációnak legtiszteltebb és legkimagaslóbb alakja, aki a reformátusok vezérlő férfiaiwaí Európá. szerte levelezést folytatott s áldásos munkássága az akkori egész műveit világra kiterjedt. E jeles férfiú Kálvinnal belső barátságban és egyetértésben intézte a reformáció 'ügyeit. Megírta 1562-ben Kálvin szellemében az örökbecsű *helvét hitvallást*, melyet Kálvin követői mindenfelé bevettek, vallottak, sőt több helyen, így például hazánkban is, arról nevezték magokat. E hitvallást legelőször Helvécia (Svájc) szövetséges kantonai írták alá; innen van neve. E kantonokban a hitbuzgó reformátusok mai száma mintegy 2 millió.

A helvét hitvallást a kegyes III. *Frigyes*, pfalci. német választófejedelem is bevette népével együtt. Ez a fejedelem szóval és karddal egyaránt védte a református vallást. Fővárosában: Heidelbergben, kitűnő kálvinista tanárokkal látta el az ősrégi egyetemet, ahová aztán csapatostól sietett a református fiatalság. Genf és Heidelberg lett ily módon a kálvini reformáció két világító tornya. Heidelbergben készítették (1563) a *heidelbergi kátét*, ezt a remek református hitvallást is, melyet csakhamar mindenfelé elfogadtak, magyaráztak és tanítottak iskolákban és templomokban. A pfalci reformátusokhoz többen csatlakoztak a különböző német tartományok lakói közül. Manapság a német birodalomban lakó reformátusok számát egy pár millióra tehetjük. Az osztrák császárságban is él elszórva körülbelül 600 ezer református lélek,

7. Kálvin hatása Magyarországon és Erdélyben.

Soha meg nem szűnő hálával tartozunk Istennek, hogy nemzetünket, az ő kitudhatatlan bölcsességéből, mihamar a reformáció szép és kies mezejére vezette. Luther Márton föllépése után 30 esztendőre már az ország nagy része református volt. Aranyszájú, lánglelkű reformátorok állottak elő, akik, mindmennyi ihletett apostolok, csudálatos erővel és lelkesedéssel hirdették a tiszta evangéliomot. Terjedt is az, mint a nap fénye s mindenfelé főimelegítelte és megvilágosította a szíveket.

A tősgyökeres magyarok közt leginkább a Kálvin tanítása hódított. Először *Dévai Bíró Mátyás* kezdette hirdetni 1545 körül Debreczenben. Egy lángszavú prédikátor, akire a Szentlélek szállt s úgy beszélt, mintha kettős tüzes nyelv ült volna ajakára. Mikor tudományát öregbíteni külföldön járt, megfordult Bázelen is, épen akkor, mikor Kálvin ott tartózkodott és világhírű hagy munkáját kiadta. Így szívta magába Kálvin evangéliomi gondolatait, melyeket aztán itthon is hirdetett. Pártfogója, *Enyingi Török János*, Debreczen és Pápa földesura, a legelső kálvinista főúr hazánkban. Öccse *Ferenc* s ennek fia *István* folytatták munkáját s lettek a kálvinistaság szilárd oszlopaivá.

Egy másik hatalmas követője és pártfogója volt Kálvin értelmének *gróf Petrovics Péter*, temesi bán és János Zsigmond fejedelem gyámja. Az ő védelme alatt kezdte hirdetni Dévával csaknem egy időben a Kálvin-féle reformációt Temesvárt és környékén *Szegedi Kiss István*, a legtudósabb magyar reformátor, aki, mint tanár és pap, egyiránt nagy sikerrel működött. Szoros összeköttetésben volt Genffel s ott főképen Béza Tódorral, aki őt „örök emlékezetre méltó bajnok“-nak nevezte s az unitáriusok ellen írt munkáját ki is adta Genfben. Később a Dunamellékén terjesztette a reformációt s az odavaló egyházakat, mint püspök igazgatta. Egyedül ennek a magyar reformátornak maradt fel korunkig teljesen hiteles arcképe. Hűséges tanítványa és a ráczevi papságban utódja, *Skaricza Máté* rajzolta.

Amit Dévai Debreczenben megkezdett, tovább folytatta azt *Kálmáncseld Sánta Márton*. Őt az Isten egyszerre világosította meg, mint Pál apostolt a damaskusi úton. Egész kánonokságig vitte már a pápás egyházban, mikor végig hallgatott egy reformált tanító és egy szerzetes között lefolyt hitvitát. Az evangéliomi igazság ekkor oly erővel ragadta meg, hogy tüstént

ott hagyta a kanonoki dús jövedelmet és lett belőle szegény sok viszontagságon keresztül ment, de a Krisztussal mindig diadalmaskodó reformátor. A debreczeni nagytemplomból ő hányatta ki a szentek képeit és az összes oltárokat. Erdélyben, a Petrovics oltalma alatt, ő terjesztette el tüzes és ellenállhatatlan szónoklataival a *magyar vallást*, ahogy a Kálvin tanítását nevezték, szemben a Lutherével, melyet a németek fogadtak el. Kálmáncsehit a nép Márton doktornak hívta s nagy tisztelettel vette körül. Debreczenben lehelte ki tüzelelkét.

Kálmáncsehi halála után 1558-ban, két nagy reformátort hozott Debreczenbe a buzgó Török János. Az egyik volt *Szegedi Gergely*, aki Genfben is tanult, a másik *Méliusz Juhász Péter*, egy fiatal, de erős, férfias lelkű ember. Ezek rögtön nagy erővel láttak a kálvinista eklézsiák megszilárdításához. Nagyváradon 1559-ben összejöttek *Czeplédi György* ottani lelkészszel, meg *Kopácsi István* és *Dávid Ferenc* hírneves reformátortársaikkal és megszerkesztették az első magyar református hitiratot az úrvacsora igaz értelméről. Ennek alapján a János Zsigmond országában lakó lelkitanítók még abban az esztendőben megtartották Marosvásárhelyen az első református zsinatot.

Méliusz, akit méltán magyar Kálvinnak nevezhetünk, 1561-ben megírta a *debreczeni hitvallást*, a következő évben pedig egy a nép számára való Aráé-ban röviden „az egész keresztyéni tudományak fundamentomát Kálvinusz János írása szerint“. Ugyanakkor Szegedi énekes-könyvet adott a kálvinisták kezébe. Ez énekes-könyvből aztán mindenfelé felhangzott a kegyes lelkek szív szerinti buzgósága, az evangéliom igazsága:

„A hit nélkül senki nem idvezülhet,
Mint a virág nap nélkül nem zöldülhet;
Vétkeiből ki senki nem feselhet,
Orvosságot Krisztusban ki nem nyerhet“.

Ahová az ének a szép magyar nyelven elhatott, ott megnyílt a lélek és örömmel vette az elhintett igéket. Az 1562-ik évben *Tarczalon* tartott zsinaton, melyet 1563-ban Erdélyben *Tordán* folytattak, már határozott kálvini szellem nyilatkozott meg. A vallástanításra Kálvin kátéját fogadták el a papok, hitők szabályozójául pedig a *genfi hitvallást*, melyet Béza készített. A tarczali zsinat szónoka és vezérembere volt a híres *Thúri Pál*, sajószentpéteri lelkész, aki Genfben magától Kálvintól tanulta az idvesség tudományt. Ő terjesztette a felső

megyékben fáradhatatlan buzgósággal a helvét reformációt. Társául szegődött *Károlyi Gáspár*, gönczi pap és kassavölgyi esperes, a derék bibliafordító, aki a gönczi zsinaton, 1566-ban, teljesen Kálvin szellemű végzéseket hozatott és paptársaival együtt elvetette az ostyát, „ezt a gonosz kenyeret“.

E közben a debreczeni reformátorok folyvást serényen munkálkodtak. Méliusz óriási erőt fejtett ki, hogy a kálvinista

MÉLIUSZ PÉTER.

(K kép a Méliusz Io08-ban kiadott .Magyar Prédikációi *-nak címlapján levő alak után van rajzolva, mely valószínűen a jeles reformátort ábrázólj aj

egyházakat szervezze és megszilárdítsa. Az 1562-ik évtől kezdve, amikor tiszántúli püspök lett, éjt-napot egygé téve harcolt, mint a Krisztusnak jó vitéze. Maga körül gyűjtötte és egyesítette nemcsak a tiszántúli, hanem a tiszáninneni és erdélyi

református papokat is. Bézával, Bullingerrel levelezett s utasításaik szerint járt el. Hatalmas, nagy urakat nyert meg, sarkalt és lelkesített, hogy birtokaikon a kálvini reformációt oltalmazzák és virágoztassák. Egy ideig János Zsigmond fejedelmet is a Kálvin értelmét vallók táborába vonta.

Az 1567-ik esztendőben egy nagy zsinatot hívott össze Debreczenbe, ahol 17 egyházmegye esperese jelent meg. Itt hitők szabályozójául a helvét hitvallást fogadták el, de egy külön magyar hitvallást is szerkesztettek. Ekkor alkották azokat a törvényeket, amelyek a református egyház szervezetére és kormányzására századokon keresztül irányadók voltak. Ettől kezdve erősödött meg és alakult ki Magyar- és Erdélyországban a kálvinista egyház, melynek ma, Isten jóvoltából, a sok nyomás és üldözés ellenére is, mintegy harmadfél millió tagja van.

7. Kálvin életének végső évei s halála.

Kálvin úgy áll előttünk, mint egy második Pál apostol. Természete, jelleme, munkássága, sikerei egyaránt reá emlékeztetnek bennünket. Ugyanaz a hirtelen fellobbanó vér benne, ugyanaz a bátor szókimondás és cselekvés, ugyanaz a rendíthetetlen igázságszeretet. Annyit dolgozott s oly roppant sikerrel, hogy szinte ő is elmondhatta Pál apotollal: „*En többet munkálkodtam, mint a többiek együttvéve*“. Zwingli reformációja nem ment túl Svájc határain s idővel elenyészett. Luther reformációja leginkább a német fajta népek közt hódított. De Kálvin vallástisztító munkájának áldásait mindenféle nép és élvezi. Így tette ő a reformációt világtörténeti fontosságúvá, így lett ő világreformátor. A világon levő protestánsok harmada, 100 millió léleknél jóval több, találja lelki boldogságát a Kálvin szerint megtisztított keresztyén vallásban.

A keresztyénség hitigazságait teljesen Pál apostol szerint fogta fel és fejtette ki Kálvin. Az ember eredeti állapotáról, bűnbeeséséről, idvezítéséről, az isteni elválasztásról, vagy elővégzetről (predestináció), az úrvacsoráról, szóval a keresztyén vallás legfőbb hitcikkeiről Pál apostol értelmében tanított és magyarázott. Nagy hittani művét: „*A keresztyén vallás tanítását*“ is Pál szelleme hatja át. Ezt a művét többször kiadta és folytonosan bővítette. Ez a reformációnak legnagyobb-szerű emlékműve. Utoljára az ő bővítésével 1559-ben látott napvilágot s mint ilyen több századon át a legfőbb forrása

volt a református hitrendszernek. Ebből vettek a lelkészek, a hittudósok fegyvert, ha vitatkoztak és védekeztek; itt találtak alkalmas útbaigazítást, ha a hitélet nehéz kérdéseit kellett megfejteniük. Magyar nyelvre a dicső *Bethlen Gábor* fejedelem fordította le *Szenczi Molnár Alberttől*.

Mikor ezt a könyvét Kálvin utoljára kiadta, akkor már békességben és nagy tiszteletben élt Genfben. Szinte azt lehet mondani, hogy tekintélyével, eszével és bölcseségével uralkodott az egyház és a köztársaság felett. Ő ezt a nagy hatalmát arra használta fel, hogy minél virágzóbbá és boldogabbá tegye Genfét. Folyvást a közjót tekintette, magának nem kívánt semmit. Volt rá eset, hogy télben nem tudott mivel fűteni, mégis a közre áldozta fizetésének egy részét. Ha nagy ritkán valamely ajándékot fogadott el a tanácstól, abból sem tartott a maga részére semmit; kiosztotta lelkészársai, bujdosó hitsorsosai, vagy a szegények között. *Szadole*t bibornok kíváncsi volt látni ezt a hatalmas embert. Azt hitte, hogy fényes palotában, szolgaseregűl körülvéve, főpapi díszben, ragyogó gazdagság között találja, s hogy elámult, mikor egy szerény házhoz utasították, ahol kopogtatására maga az egyszerű ruhába öltözött Kálvin nyitott neki ajtót. *IV. Pius* pápa így nyilatkozott róla: „Ennek az eretnek prófétának az volt a főereje, hogy saját dicsőségét és a pénzt soha semmibe sem vette“.

A zavargó libertinusok megsemmisítésével, 1555 után kezdődött Genf nyugalmas korszaka. De Kálvinnak azért nem volt pihenése. Akadtak tévelygő tanítók, akikkel szüntelenül kellett vitatkoznia és küzdenie. Genf boldogításáért, Isten dicsőségéért, a Krisztus anyaszentegyházáért lángoló buzgalma nyugodni soha nem hagyta. Éjjel alig aludt 4—5 órát. Kora reggeltől késő estig szakadatlanul dolgozott. Otthon rendszeren egy kis asztal mellett ült, olvasott, írt vagy elmélkedett. A napot többnyire beszédek tartásával, tanítással, levelezéssel, családok lelki gondozásával, szegények és betegek látogatásával töltötte. A teendők felett minden héten hosszasan tanácskozott lelkészársáival; vezette a presbyterium üléseit s eljárta a városi tanácsgyűléseibe. Nála nélkül Genfben semmi nagyobb dolog nem történt.

Lelkének és testének hihetetlen munkássága következtében gyenge szervezete sorvadásnak indult. Isten csudája, hogy a rengeteg küzdelem, munka és teher alatt előbb össze nem omlott erőtlen porsátora. Különösen 1560 óta sokféle betegség

támadta meg; legkínzóbb volt ezek között az asztma és a főfájás, mely lassanként fölemésztette erejét. Azonban még ekkor sem lehetett rávenni, hogy kímélje magát a munkától. . „Azt akarjátok, — mondá az őt kérőknek — hogy az Úr. engem heverve találjon?“

Hosszas betegségének kínjait zúgolódás nélkül tűrte. Imádkozott és ezt mondogatta, szemeit égre emelve: „Meddig; még Uram?!⁴. „Nem nyitom meg számat Uram! mivel te cselekedted ezt.“ Néha ekként sóhajtott; „Szétmorzsolsz engem. Uram!. de megnyugszom, mert a te kezedtől van ez!“ Az 1564-ik év február 6-tól kezdve, amikor utolsó, prédikációját tartotta, élete már csak haldoklás volt. Sorban elbúcsúzott a városi tanácstól, lelkészársaitól. Helyére legkedvesebb barátját és segítőtársát, *Bézát* ajánlotta, akinek kezéből április 2-án, húsvét első.; napján utoljára vette az úrvacsorát. Ekkor már hordozható széken vitték a templomba, de azért bevárta az egész istenitisztelet végét s reszkető és alig hallható hangon énekelt a hívek seregével. Megtette végrendeletét is. Ellenségei azzal is rágalmazták, hogy nagy vagyont harácsolt össze. „Hogy én nem vagyok gazdag, — mondogatta a rút rágalmakra, — majd kitűnik halálom után, ha ezt már életemben némelyekkel nem tudom elhíttetni.“ Csakugyan ki is tűnt. Összes vagyona, könyveinek árát is beleszámítva, alig ment 300 tallérra. Ezt jó részben *Antal* testvérére s *Mária* húgának gyermekeire hagyta. De nem feledkezett meg az iskoláról és a szegényekről sem.

Így elkészülve várta halálát, mely 1564 május 27-én este következett be. Holttestét vászonba burkolva, egyszerű fakoporsóba zárták s május 28-án, vasárnapi napon délután, a közös temetőben, elhantolták az összes lelkészek, az iskola tanárai s az egész polgárság sűrű könyhullatása között. Temetése a legegyszerűbb, minden pompa nélküli volt. Így hagyta meg ő maga. Azt is elrendelte, hogy ruháit, bútorait égessék el, hogy ereklyéknek ne használhassák; továbbá, hogy sírja fölé ne tegyenek semmiféle jelt. Hadd maradjon nyugóhelye ismeretlenül, hogy a gyenge hitűek valami módon sírjához ne zárandokoljanak búcsúra! Nem is tudjuk most már, hol porladnak drága hamvai. Az egyedüli emlék, ami korunkig maradt tőle, egy fa-karosszék a Szent-Péter-templomban, melyen ülni szokott. Egykorú arc képe látható a genfi egyetemi könyvtárban. Megvan és virágzik a tőle alapított s nevéől nevezett kollégium. Megvan a székesegyház,

melyben prédikált, a városháza, hol a városatyák kikérték bölcs tanácsait. Halála 300 éves ünnepén, 1864-ben egy nagy palotát emelt emlékére Genfben a hálás utókor. Reformáció csarnokának vagy Kálvin-múzeumnak is hívják ezt s ott gyűjtögetik össze, többek közt, a nagy reformátor felmaradt kézirateit, könyveit, könyveinek sok nemzet nyelvére való fordításait, különböző arcképeit és a róla írt temérdek munkát. Most pedig, születése 400 éves fordulóján, Genfben egy hatalmas szoborműben akarják megörökíteni a reformációt. A szobormű alakjai között, Kálvin mellett, ott lesznek a kálvinista egyház legkimagaslóbb alakjai minden országból.

De minden külső jelnél maradandóbban őrzik Kálvin emlékezetét az ő nagy tettei és örök alkotásai. Őrzi az egész református egyház a föld kerekiségén mindenütt. Tisztelettel, hálával és kegyelettel gondolunk reá mindenkor. Áldjuk a mi kegyelmes, jó Istenünket, aki őt véghetetlen jóvoltából nekünk adta.

„Kálvin! nagy időknek egész embere!
Törhetetlen fia drága Mesterednek,
Az írás utain milliók követnek.
— Zendüljön a zsoltár:
Dicséret, dicsőség, hogy a miénk voltál!“

(Gyökössy Endre.)